

**БАСТАУЫШ МЕКТЕП МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ
PROBLEMS OF PRIMARY SCHOOL**

FTAMP 14.25.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5967.2026.2.2.002>

ОМАРОВА Г.Ж.^{1}, САРТАЕВА Н.Т.¹, АБДЫҚАДЫРОВ А.О.¹*

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті*

Алматы қ., Қазақстан

**e-mail: gulnar-aidos@mail.ru*

**БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

Аңдатпа

Мақала бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастыру мәселесіне арналған. Зерттеу мақсаты: бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастыру мәселесін теориялық негіздеу, оңтайлы құралдарды айқындап, оның тиімділігін эксперименттік деректермен дәлелдеу. Ол үшін «ақпараттық мәдениет» ұғымына берілген түсініктер қарастырылған. Ақпараттық мәдениеттің компоненттері белгіленіп, бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастыру жолдары айқындалған. Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениеті қалыптасуының компоненттері, көрсеткіштері және қолданылатын диагностикалық әдістемелер ұсынылған. Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениеті қалыптасуының деңгейлері белгіленіп, оларға сипаттама берілген. Электронды білім беру ресурстары мен оларды оқу үдерісінде қолдану жолдары көрсетіліп, оның бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастырудағы тиімділігі эксперименттік-тәжірибелік жұмыстар арқылы дәлелденген. Зерттеу нәтижелерінің халықаралық зерттеулермен сәйкестігі талданған.

Кілт сөздер: мәдениет, құндылық, ақпарат, оқушы, технология, электронды ресурс.

ОМАРОВА Г.Ж.^{1}, САРТАЕВА Н.Т.¹, АБДЫҚАДЫРОВ А.О.¹*

¹*Казахский национальный педагогический университет имени Абая*

г.Алматы, Казахстан

**e-mail: gulnar-aidos@mail.ru*

**ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ У УЧАЩИХСЯ
НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

Аннотация

Статья посвящена проблеме формирования информационной культуры у учащихся начальных классов. Цель исследования: теоретически обосновать проблему формирования информационной культуры у учащихся начальной школы, выявить оптимальные инструменты для подтверждения их эффективности экспериментальными данными. С этой целью в статье рассмотрена сущность понятия «информационная культура». Выделены компоненты, определены пути формирования информационной культуры у учащихся начальных классов. Представлены используемые методы, компоненты и показатели формирования информационной культуры учащихся начальной школы. Выделены и

описаны уровни формирования информационной культуры учащихся начальной школы. Представлены электронные образовательные ресурсы и способы их использования в процессе обучения, а также экспериментально-практическим путем доказана их эффективность в формировании информационной культуры у учащихся начальной школы. Результаты исследования были сопоставлены с выводами международных исследований.

Ключевые слова: культура, ценность, информация, ученик, технология, электронный ресурс.

OMAROVA G.Zh.^{1*}, SARTAIEVA N.T.¹, ABDYKADYROV A.O.¹

¹*Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

**e-mail: gulnar-aidos@mail.ru*

DEVELOPING INFORMATION CULTURE IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

This article addresses the problem of developing information culture among primary school students. The aim of the research is to provide theoretical foundation for the issue of fostering information culture in primary school students and to identify optimal tools, supported by experimental data to confirm their effectiveness. To this end, the article examines the essence of the concepts of "information culture". The components of information culture are identified, and the pathways for cultivating it in primary school students were determined. The research methods for the development of information culture in primary school students, their components and indicators were presented in the article. The levels of information culture development in primary school students were identified and described. Electronic educational resources and their usage methods during the learning process were presented, and their effectiveness in developing the information culture in primary school students is proven through experimental and practical methods. The research findings were compared with the results reported in international studies.

Key words: culture, value, information, student, technology, electronic resource.

Кіріспе. Қазіргі кезде қоғамда өзгерістер жылдам орын алуда және оның барлығы дерлік ақпараттар легінің қарқынды молаюымен жүзеге асуда. Әрбір сала жаңалыққа ашықтық тұрғысынан кез келген тың ақпаратты қабылдау, қажет тұстарын сақтау, өз саласына қарай өңдеу және көпшілікке тарату әрекеттерін жасау үстінде. Осы тұста ақпараттар қорымен жұмыс жасаудағы сауаттылық, құзыреттілікпен қатар ақпараттық мәдениетті игерудің де қажеттілігі туындайтыны анық.

Қазақстан Республикасының жаңа ғасырдағы әлеуметтік-экономикалық дамуы ақпараттық саясатты ұтымды ұйымдастырумен, жаңа үрдістер мен тәжірибелерді өмірге батыл енгізумен тығыз байланысты. Қазіргі таңда елімізде ақпараттық қоғамды қалыптастыру және дамыту жолдары нормативтік-құқықтық тұрғыда белгіленген.

«Білім туралы» Заңның 11-бабында «Білім беру жүйесінің міндеттері оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, қашықтықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану» [1], «Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында» бастауыш білім берудің мақсаты – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана білу дағдысы негіздерін меңгерген білім алушы тұлғасының үйлесімді қалыптасуы мен дамуына қолайлы білім беру кеңістігін жасау» деп көрсетілген [2]. Демек білім беру саласы ақпараттық қоғамға лайық тұлғаны тәрбиелеуге ұмтылады.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасындағы «3.4. Адами капиталды дамыту» бөлімінде былай деп көрсетілген: «Цифрлық экономика халықта оның жемістерін пайдалануға мүмкіндік беретін цифрлық дағдылардың болуын талап етеді. Бұл ретте, қазіргі кезде халықтың компьютерлік (цифрлық) сауаттылығының деңгейі 76,2 %-ды құрайды және алдағы жылдарда оның өсуі қажет [3]. Аталған бағдарлама ел басшысының соңғы Жолдауымен нақтына түсті.

Президентіміз Қ.К. Тоқаев 2025 жылғы Жолдауында: «Қазақстан үш жыл ішінде міндетті түрде жаппай цифрлық ел болуы керек. Біз жаппай цифрландыру және жасанды интеллект технологиясын барынша енгізу арқылы экономиканы жаңғыртуымыз қажет», - деген болатын [4]. Мұның өзі ақпараттық құзыреттіліктің мәдениеттің болуына әкеп саяды.

Ендеше «ақпараттық мәдениет» түсінігінің мән-мағынасын ашу мақсатында бұл ұғымның қолданысқа ену тарихына шолу жасаймыз.

Л.С. Выготский теориялары XIX-XX ғасырлардағы шетелдегі гносеология тенденцияларына ықпал етті. Осы жылдары Еуропа мен Американың көптеген ғалымдары философиялық неопозитивизмнің шеңберінде мәдени коммуникация тұжырымдамаларын әзірлеп шығарды. Ч. Пирс «семиозис» ұғымын ендіреді, ол белгілердің туу үдерісі, басқаша айтқанда ақпарат үшін өз таңбалары мен белгілерін жасау, олардың көмегімен ақпарат тарату және арнайы кодтау әрекеті [5]. Осылайша қоғамда «ақпараттық мәдениет» түсінігінің бастамасы пайда бола бастады деуге болады.

Содан кейін механикалық құрылғыларды автоматты басқару жүйелерін құру үдерісі бастау алды. 1834 жылы Ч. Бэббидж алғаш болып электронды есептеуіш машиналарды (ЭЕМ) ойлап тапты, 1843 жылы А. Лавлейс әлемдегі алғашқы компьютерлік бағдарлама болып саналатын есептеуіш әрекеттерді орындау алгоритмін құрды [5]. Осыдан бастап технология жылдам дами бастады. Автоматтандыру, технологияландыру қоғамның көзқарасына, қарым-қатынасқа, даму барысына зор ықпал етті.

XIX ғасырдың соңында тауар айналымына, өндіріс орындарының еңбек ету барысында ақпарат тереңдеп ене бастады, бұл кәсіптің кеңеюіне, байланысқа оң ықпал еткенімен де, ақпарат легі арта келіп, оны басқарудың қажеттілігіне әкеліп тіреді.

XX ғасырда ақпаратты басқару өнері болып саналатын кибернетика ғылымы пайда болды, оның аясында ақпаратты іздеу, алу, өңдеу, сақтау, тарату сияқты әрекеттердің жүру заңдылығын сипаттайтын ғылыми еңбектер әзірленді. Мәдени мұраларды тасымалдау, тарату мен осы әрекетті жылдамдата түсетін техникалық құралдардың өзара байланысы «ақпараттық мәдениет» ұғымының тууына себепші болды.

Сонымен жоғарыда аталған кезеңдерді бастан өткере келе ақпараттық мәдениет қоғам сұранысына сай туындады және өзекті бола түсті деуге болады. Себебі ақпарат өмір сүру ортасындағы кез келген саладан көрініс табады, оны сауатты қолдану арқылы нәтижеге оңай қол жеткізуге және даму сатыларына қарымды қадам жасау мүмкіндігі мол. Алайда ақпараттық мәдениет ұғымы бастапқыда тек тар мағынада қолданылды. И.Г. Хангельдиева рухани құндылықтарды ақпараттық іс-әрекеттің эмоционалды-еріктік үдерістерін анықтайтын тұлғалық сапаға теңестіреді [6, 243 б.]. Бұл тұлғаның ақпараттық мәдениетінің мотивациялық-құндылық құрылымдарының барын сипаттайды.

Түрлі дереккөздердегі «ақпараттық мәдениет» ұғымына берілген анықтама-түсініктер төмендегіше:

- қоғамда ақпарат алмасуға байланысты қалыптасқан мінез-құлық стереотипі, нормалар мен ережелер жиынтығы (бүгінгі күні ғылымда қолданыстан шықты); оны ақпарат шеңберінде шоғырландыру, өңдеу және тарату көзқарасы тұрғысынан мәдениетті сипаттайтын түсінік [7];

- білім, дағдылар мен ережелер, ақпараттық қызмет саласында жасалған және ақпарат пайдаланушыға ақпарат әлемін еркін меңгеріп, өзіне қажетті деректерді (құжаттарды) тұрған жеріне қарамай тауып, пайдалануға мүмкіндік беретін жалпы мәдениеттің бір бөлігі [8].

Сонымен, «ақпараттық мәдениет» ұғымының ғылыми еңбектерде қарастырылуына талдау жасай отырып, оның көпқырлы феномен екенін анықтаймыз. Ғалымдар оны ақпараттық қызмет саласындағы құндылықтық бағдарлары арқылы түсіндірсе, енді бір тобы оны ақпаратпен жұмыс жасау үшін қажетті құзыреттілік ретінде сипаттайды. Бұл көзқарастар бірін-бірі толықтырып, ақпараттық мәдениеттің құрылымын сипаттайды. Берілген анықтамаларды жинақтай келе, *тұлғаның ақпараттық мәдениеті – ақпараттық кеңістіктің құндылықтарын жеке дара меңгеру шегі мен ақпаратты іздеу, сақтау, өңдеу және тарату барысындағы іс-әрекетте қауіпсіздік, жауапкершілік және әлеуметтік қолжетімділікті бақылауға алу арасындағы кіріктірілген сапа* деген қорытынды жасауға болады. Сондай-ақ ғылыми зерттеулер талдауы ақпараттық мәдениеттің практикалық бағытын қарастыру, бастауыш сынып оқушылары үшін маңызын тәжірибеде дәлелдеу сыни зерттеулердің қажет екендігін көрсетеді.

Жалпы алғанда бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастырудың қажеттілігін келесідей себептерден байқай аламыз:

- цифрлық ортада құрылып, түсіну мен қолдануды талап ететін ақпараттардың легі күшейген әлеуметтік кеңістігін кеңейтіп, өзара әрекеттестік рөлін арттыратын ақпараттандырудың қазіргі қоғамға әсері;

- бастауыш сынып оқушыларының когнитивті даму үшін аса сензитивтілігінен, ақпаратты жалпылау, абстрактілеу бойынша оқу жұмыстарындағы өзбетінділігінен, ақпараттық-білім беру ортасындағы әлеуметтік байланыстарды орнатуға деген ішкі мотивациясының дамуынан байқалатын психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері;

- бастауыш мектептің оқу үдерісінде оқып-зерттелетін құндылыстар мен үдерістерді бейнелеп көрсететін электронды құралдар, қарым-қатынасты орнату мен бақылау, тексеру бағаларын көре алатын электронды құралдардың қолданысын ерекше талап ету.

Демек, бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастыру аса қажет іс, бұл тұрғыда теориялық еңбектер де баршылық, алайда қазақ тілінде осы тақырыпта жүргізілген, эксперименттік тұрғыда дәлелденген ақпарат жоқтың қасы. Сол себептен біз өз зерттеуімізді эксперименттік материалдармен нақтылап, құндылығын арттыра түсуді жөн көрдік.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу мәселесін қарастыруда теориялық және эмпирикалық зерттеу әдістері қолданылды. Теориялық әдіс арқылы ақпараттық мәдениеттің пайда болуы мен оған байланысты үдерістер сипатталып, талдау, жинақтау, жалпылау жасалса, эмпирикалық әдіс арқылы бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің қалыптасу бағытындағы тәжірибе жұмысы жүзеге асырылды.

Тақырыптың теориялық қарастырылуын толықтыру мақсатында бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін арттыру жолдарын қарастырамыз, олар төмендегіше жіктеледі:

1. Оқу әрекеті. Бастауыш мектеп жасындағы басты жетекші әрекет оқу әрекеті болып саналады, себебі осы үдеріс барысында оқушыларда ең негізгі білім баспалдағы қалыптасып, ақпарат, онымен жұмыс жасау іргетасы қаланады;

2. Мұғалім мен сыныптастарымен өзара әрекеттестік. Оқушы үшін мұғалім тұлғалық болмысын қалыптастырудың үздік үлгісі болса, сыныптастары ақпараттық дағдыларын қалыптастыратын тиімді орта құрушылар болып табылады;

3. Ақпараттық ресурстар. Ақпарат көздерінің қолжетімділігі мен әртүрлілігі (оқулықтар, сөздіктер, энциклопедия, ғаламтор) оқушыларға ақпаратпен және оны оқу барысында қолдану жолдарымен таныстырады.

Жалпы педагогикалық зерттеулерде бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің қалыптасуын сипаттайтын негізгі белгілер аталған. Олар 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1: Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің қалыптасу белгілері

1-суретте көрсетілген белгілерге қысқаша сипаттама:

- мотивация және еріктілік: оқушы ақпарат іздеуге қызығушылық танытып, онымен өз бастамашылдығымен айналысуға тырысу керек;
- ақпаратпен жұмыс жасау дағдылары: ақпараттың ең басты тұсын тауып, белгілеп, қысқаша мазмұндай алу, өз ісін баяндама немесе сызба түрінде ұсына алу;
- танымдық өзбетінділік: тапсырманы шешу үшін түрлі ақпарат көзіне өз бетінше қатынас жасау қабілетінің дамуы;
- ақпарат сапасын бақылау: алған ақпараттың қолжетімділігі мен маңыздылығына баға беру;
- технологиялық қолдау: оқу үдерісінде технологиялық құралдар мен ақпаратты ұсынудың қазіргі тәсілдемелерін қолдану.

Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің қалыптасуы оның құрылымдық компоненттерін анықтау мен соған сәйкес диагностикалық әдістемелерді белгілеуден тұрады. Компоненттер, олардың сипаттамалары, көрсеткіштері мен диагностикалық әдістемелері кестеде көрсетілген (кесте 1).

Кесте 1. Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің қалыптасуының критерийлері мен көрсеткіштері және қолданылатын әдістемелер

Критерийлер	Сипаттамасы	Көрсеткіштер	Қолданылатын әдістемелер
Мотивациялық-құндылықтық	Жетекші оқу әрекетімен бірге жүзеге асырылатын әрекет ретінде ақпараттық әрекетке деген субъективті қатынастың кеңдігі	Ақпаратпен жұмыс жасауға танымдық және әлеуметтік мотивтердің бағытталуы	М.В.Матюхинаның оқу мотивтерін анықтау әдістемелері
		Ақпараттың құндылық мәнін бағалау	Бақылау, әңгімелесу
Когнитивті	Қабылдаған ақпаратты түсіну (мәнін түсіну, мәдени	Ақпарат түрлерін ажырата алу	Бақылау, әңгімелесу

1-кестенің жалғасы

	қолданысын (кодын) анықтау)	Ақпаратты ұсыну формаларын өзгертуге, оны іздеу, сақтау, өңдеу және таратудың тиімді формаларын таңдауды жүзеге асыруға қабілеттілік	«Пиктограмма» әдістемесі
Комммуникативтік- іс-әрекеттік	Балалармен және ересектермен ақпараттық	Ақпараттарды іздеу мен қолдану үдерісіндегі бірлескен іс-әрекеттерді келісу	«Қолғапқа сурет салу» Г.А. Цукерман әдістемесі
	өзара әрекеттестікке дайындығы	Ақпарат алмасуда кері байланыс орнату үшін коммуникативтік дағдылардың болуы	«Кімдікі дұрыс?» Г.А. Цукерман әдістемесі

Осылайша бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің қалыптасуы мотивациялық-құндылықтық, когнитивті және коммуникативтік-іс-әрекеттік компоненттердің үйлесімді тұтастығы арқылы жүзеге асады.

Бастауыш сынып оқушыларының қабілеттері мен дағдыларының қалыптасу деңгейлері әртүрлі болады. Сондай-ақ олардың ақпараттық мәдениетінің деңгейі де түрліше болатыны анық. Сол үшін біз бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің қалыптасуының келесідей деңгейлерін белгілеп алдық:

Жоғары деңгей – ақпаратпен жұмыс жасауға ішкі мотиві жоғары, ақпараттың құндылық мәнін түсінеді; ақпарат түрлерін ажырата алады, ақпаратты іздеу, жинақтау, ұсыну жолдарын біледі; ақпаратты табу мақсатындағы бірлескен әрекетке бейімделген, ақпарат алмасу дағдысы қалыптасқан.

Орта деңгей – ақпаратпен жұмыс жасауға ұмытылы бар, ақпараттың құндылық мәнін түсінуге тырысады; ақпарат түрлерін біледі, ақпаратты іздеу, жинақтау, ұсыну жолдары туралы түсінігі бар; ақпаратты табу мақсатында әрекетке жасайды, ақпарат алмасуды ішінара меңгерген.

Төмен деңгей – ақпаратпен жұмыс жасауға ұмтылмайды, ақпараттың құндылық деп санамайды; ақпарат түрлерін ажырата алмайды, ақпаратты іздеу, жинақтау, ұсыну қабілеті жеткіліксіз; ақпаратты табу мақсатындағы бірлескен әрекетке бейімделмеген, ақпарат алмасу дағдысы қалыптаспаған не енді қалыптасу үстінде.

Көрсетілген деңгейлерге сай қазіргі бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің қалыптасу жағдайын анықтау және оны жақсарту мақсатындағы шаралар тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында іске асады. Ол зерттеудің келесі бөлімінде баяндалатын болады.

Нәтижелер. Біздің эксперименттік жұмысымызға Қ.А. Яссауи атындағы №123 мектеп-гимназияның 3-сынып оқушылары қатысты, жалпы саны 62 оқушы. Олар эксперименттік топ және бақылау тобына теңдей бөлінді.

Эксперименттік жұмыстың бастапқы кезеңі – анықтаушы кезеңде бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің қалыптасу деңгейін анықтау мақсатындағы 1-кестеде көрсетілгендей диагностикалық әдістемелер жүргізілді:

Мотивациялық-құндылықтық компонент бойынша М.В. Матюхинаның оқу мотивтерін анықтау әдістемесі қолданылды. Нәтижесінде оқушылардың ширек үлесі ғана танымдық мотивке ие екені анықталды. Көпшілігінде әлеуметтік мотив басым екені байқалды. Бақылау

және әңгімелесу кезінде танымдық ақпараттың маңызын қаншалықты ұғынатынын анықтауға тырыстық. Төмендегідей сұрақтарға жауаптар алынды:

- Бұл ақпарат саған не үшін маңызды?
- Бұл ақпаратты сен неге есіңе сақтап қалдың?
- Компьютерді қолданасың ба? Неге?
- Ақпаратты баспа материалдарынан іздейсің бе?
- Қоршаған орта туралы сұрақтарды туыс, дос, сыныптастарыңа қоясың ба?

Жүргізілген жұмыстардан байқағанымыз, танымдық мотивке ие оқушылар ақпараттың құндылығын жоғары түсінеді екен. Әлеуметтік мотиві басым оқушылар ақпаратты тек өздері маңызды деп санаған білім үшін ғана іздеп табуға, сақтау, өңдеу, таратуға, сол арқылы жетістікке жетуге тырысатынын анықталды. Алынған нәтижені сандық көрсеткіштерімен жиынтық кестеге түсірдік (кесте 2). Кестедегі сандық мәліметтен екі топтың да пайыздық көрсеткіштері шамалас екендігін және ол жақсартуды қажет ететіндей деңгейде екендігі байқалады.

Бақылау арқылы оқушылардың оқу үдерісінде көрнекі-бейнелі ақпаратты қабылдау, сақтау, өңдеу және тарату дағдыларына қаншалықты ие екендігі анықталды.

Әңгімелесу кезінде оқушыларға келесідей сұрақтар қойылды:

- Қандай ақпарат көздерін білесің?
- Қандай таңбаларды танысың?
- Ақпаратты таратудың қандай жолдары бар деп ойлайсың?
- Ақпаратты кодтау деген не? Оның қажеті қандай?
- Ақпараттың қауіпсіздігі не үшін қажет?
- Іс-қимылмен ақпарат жеткізуге бола ма?
- Ақпаратпен жұмыстың маңызы неде деп ойлайсың? және т.с.с.

Оқушылардың жауаптарынан ақпарат туралы жалпы түсігіні болғанымен, ақпарат көздерімен жұмыстың аз жасайтынын, кодтау туралы түсініктері жеткіліксіз екенін, таңбаларды да толық танымайтынын байқалды. Іс-қимыл арқылы ақпарат жеткізуде тек дене тәрбиесі сабағы кезіндегі ағайларының қолмен тоқта, жүр, жүгін дегенді білдіретін бұйрық райлы сөздерін ғана атай алды.

«Пиктограмма» әдістемесі кезінде бастауыш сынып оқушылары ақпаратты басқаша жеткізуге біраз қиналды, олардың ақпаратты түсінуі, дүниетаным шеңбері, кең ойлана алуы, сәйкестендіре алуы сарапқа салынды. Оқушылардың басым көпшілігі осы әдістемеден өте алмады, себебі ұғымдар мен суреттерді байланыстыра алмады, есте сақтауда қиналды, сөздерді қайта-қайта қолданды, ассоциация құра алмады. Сонымен, когнитивті компонент бойынша бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің қалыптасу деңгейі сандық сипатта алынып, жиынтық кестеге түсірілді (кесте 2). Бұл компонент бойынша оқушылардың арасында ақпараттық мәдениетінің қалыптасу деңгейі орта және төмен деңгейдегі оқушылар үлесі басым екендігі көрінеді.

Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің қалыптасуының коммуникативтік-іс-әрекеттік компоненті бойынша жүргізілген әдістемелер қатарын «Қолғапқа сурет салу» және «Кімдікі дұрыс» әдістемесі құрады. Бұл оқушылардың бірлесе әрекет етіп, ақпаратқа бірге қол жеткізу арқылы коммуникативтік қабілетін анықтауға бағытталған болады. Бұл әдіс сұрақ-жауаппен толықтырылды. Оқушылар біріге қолғапқа сурет салған соң бұл туралы жетекші сұрақтар қойылды, оқушылардың жауаптарының бірдей шығуына назар аударылды. Сонда қарым-қатынасқа түсуді қаламайтын оқушылар бар екені анықталды. Әдістемелер нәтижесі жиынтық кестеде көрсетілген (кесте 2).

Кесте 2. *Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің әр компонент бойынша қалыптасу деңгейі (анықтаушы кезең бойынша)*

Мотивациялық-құндылық компонент бойынша		
Деңгейлер	Эксперименттік топ	Бақылау тобы
Жоғары деңгей	30%	31%
Орта деңгей	35%	31%
Төмен деңгей	35%	38%
Когнитивті компонент бойынша		
Деңгейлер	Эксперименттік топ	Бақылау тобы
Жоғары деңгей	22%	21%
Орта деңгей	30%	32%
Төмен деңгей	48%	47%
Коммуникативтік-іс-әрекеттік компонент бойынша		
Деңгейлер	Эксперименттік топ	Бақылау тобы
Жоғары деңгей	18%	19%
Орта деңгей	40%	39%
Төмен деңгей	41%	41%

Кестедегі сандық деректер мотивациялық-құндылық компонент бойынша көрсеткіштің салыстырмалы түрде жоғары, ал коммуникативтік-іс-әрекеттік компонент бойынша төмен екендігі туралы мәлімет береді. Бұл оқушылардың ақпаратпен жұмыс жасауға ұмтылысы бар екенін, алайда оны тәжірибеде қолдану дағдысы жеткіліксіздігін білдіреді.

Ендеше барлық компонент бойынша алынған мәліметтердің орташа пайызын шығарып ортақ кестеге түсірер болсақ, келесі кестедегідей мәліметтер көреміз (кесте 3).

Кесте 3. *Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің қалыптасу деңгейі (бастапқы нәтиже)*

Деңгейлер	Эксперименттік топ	Бақылау тобы
Жоғары деңгей	23%	24%
Орта деңгей	35%	34%
Төмен деңгей	41%	42%

Сонымен, бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастыру бағытындағы эксперименттік жұмыстың анықтаушы кезеңінде алынған нәтижелер бойынша екі топтың да көрсеткіші шамалас екені және ол қосымша шараларды – қалыптастырушы эксперименттік кезеңді қажет ететінін анықтаймыз. Ол тек эксперименттік топ оқушыларымен жүргізілетін болады. Ол үшін ақпараттық мәдениетті қалыптастырудың, біздің ойымызша, ең тиімді құралы – электронды білім беру ресурстарын қолдану арқылы жүзеге асатын болады. Себебі электронды білім беру ресурстарының келесідей артықшылықтары бар: олар заманауи, көрнекі, тасымалдау оңай, оқушылар үшін қызықты және мол мүмкіндікке ие. Солардың бірі болып табылатын интерактивті онлайн оқу материалдары мультимедиялық мүмкіндіктерді қамтиды. Дәстүрлі оқу материалдарымен салыстырғанда олар оқушының түсінуі мен болашағын жақсартуда, сонымен қатар үздіксіз оқуды қамтамасыз етуде тиімдірек деп саналады [9].

Электрондық білім беру ресурстары (ЭБР) – электрондық форматта қолжетімді оқу материалдары болып табылады және оларды әртүрлі критерийлер бойынша жіктеуге болады. ЭБР-ның негізгі түрлеріне электронды оқулықтар, оқу-әдістемелік құралдар мен ресурстар,

практикалық нұсқаулықтар, оқулықтардың электронды нұсқалары, оқу платформалары мен жүйелері, интерактивті жаттығу бағдарламалары, электронды кітапханалар мен деректер базасы, виртуалды зертханалар, ашық білім беру курстары, подкасттар мен білім беру бейежазбалары жатады. Біз оқу үдерісінде электронды оқулықтар мен түрлі платформалардың мүмкіндігін кеңінен қолдануға тырыстық, үй тапсырмаларын орындауда да электронды құралдар көмегін пайдаландық. Яғни сабақ барысында оқу материалдарын мультимедиялық элементтермен байытылған электронды оқу құралынан ұсындық, қазіргі кездегі кең қолданыстағы интерактивті жаттығу бағдарламалары – LearningApps.org, Kahoot, Quizlet, Wordwall арқылы тапсырмалар орындаттық, үй тапсырмасын орындауда электронды кітапхана мен мұражайды қолдануды тапсырдық, тестілер мен интерактивті тапсырмаларды жүйелі қолданып отырдық, ақпаратты есте сақтауды дамыту үшін электронды интеллект-карталарды қолдандық. Сыныптан тыс іс-шара барысында ақпараттың маңызы, құндылығы, онымен жұмыс жасау жолдарын білудің пайдасы жөнінде мағлұмат беріп, оқушылардың ақпаратқа деген оң көзқарасын қалыптастыруға тырыстық. Сондай-ақ ақпарат алудың оңтайлы жолдарын көрсеттік, сол арқылы оқушылардың ақпарат көздерімен жұмыс жасауға ұмтылыстары артқанын байқадық. Тапсырмаларды реттіліктері бойынша орындау оқушыларға аса қызықты болды, себебі бірінші оқушы жұмыс бөлігін жасап аяқтамай, келесі оқушы өз тапсырмасын орындай алмайды. Бұл кезеңдегі ең ауқымды жұмыс – жоба жұмысы. Мұнда оқушыларға тақырып бойынша түрлі ақпарат көздерімен жұмыс жасап, оны көрнекі көрсету тапсырылды. Сондай-ақ рөлдік ойын мен жалған ақпаратты табу ойындары жиі жүргізілді.

Сонымен, эксперименттік жұмыстың қалыптастырушы кезеңінде жүргізілген жұмыстардан соң екі топ оқушыларымен анықтаушы кезең әдістемелері қайта жүргізілді алынған нәтижені математикалық-статистикалық түрде көрсетер болсақ, әр компонент бойынша 4-кестедегі, жалпы орташа көрсеткіші бойынша 5-кестедегідей ақпаратқа қол жеткіземіз.

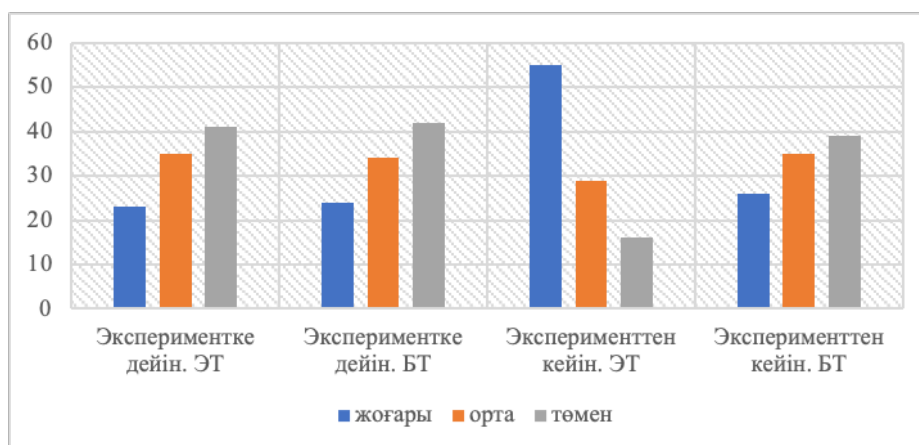
Кесте 4. *Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің әр компонент бойынша қалыптасу деңгейі (бақылау кезеңі бойынша)*

Мотивациялық-құндылық компонент бойынша		
Деңгейлер	Эксперименттік топ	Бақылау тобы
Жоғары деңгей	65%	34%
Орта деңгей	24%	33%
Төмен деңгей	11%	33%
Когнитивті компонент бойынша		
Деңгейлер	Эксперименттік топ	Бақылау тобы
Жоғары деңгей	52%	24%
Орта деңгей	30%	33%
Төмен деңгей	18%	43%
Коммуникативтік-іс-әрекеттік компонент бойынша		
Деңгейлер	Эксперименттік топ	Бақылау тобы
Жоғары деңгей	48%	20%
Орта деңгей	32%	39%
Төмен деңгей	20%	41%

Кесте 5. Бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетінің қалыптасу деңгейі (қорытынды нәтиже)

Деңгейлер	Эксперименттік топ	Бақылау тобы
Жоғары деңгей	55%	26%
Орта деңгей	29%	35%
Төмен деңгей	16%	39%

Электронды білім беру ресурстарын қолдану арқылы қол жеткізілген нәтижелердің нақты байқалуы үшін экспериментке қатысушы топтардың бастапқы және қорытынды нәтижелерін диаграмма түрінде 2-суретте көрсетеміз.

Сурет 2. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс нәтижесі

Қалыптастырушы эксперименттік кезеңде бастауыш сынып оқушыларымен сабақ барысында да, сыныптан тыс жұмыста да ақпараттық мәдениетті қалыптастыруға бағытталған жұмыстар жүргізілді. Кестеден көріп отырғанымыздай, зерттеу мәселесі бойынша оң нәтиже эксперименттік топ оқушыларында сандық өзгеріс анық байқалады, ал бақылау тобының пайыздық көрсеткішінде айтарлықтай өзгеріс орын алмаған. Сөзіміз дәлелді болу үшін екі топтың қалыптастырушы кезеңдегі айырмашылығын Пирсонның χ^2 (хи-квадрат) критерийі арқылы есептейміз. Бұл әдіс екі топтың арасындағы айырмашылық статистикалық тұрғыдан мәнді ме, жоқ па екенін анықтауға қолданылады.

1. Күтілетін мәндерді есептеу (E):

Формула:

$$E = (\text{жол жиыны} * \text{баған жиыны}) / \text{жалпы жиын}$$

2. Хи-квадрат мәнін есептеу:

Формула:

$$\chi^2 = \sum ((O - E)^2 / E)$$

O – бақылау мәні, E – күтілетін мән

$$\text{Жалпы } \chi^2 \approx 1,62 + 1,62 + 0,10 + 0,10 + 1,44 + 1,44 = 6,32$$

3. Шешім:

$$- \text{Еркіндік дәрежесі (df)} = (3-1) * (2-1) = 2$$

$$- 0.05 \text{ деңгейдегі критикалық мән: } \chi^2_{\text{crit}} \approx 5.991$$

$$6,32 > 5.991, \text{ яғни айырмашылық статистикалық тұрғыдан мәнді.}$$

Қорытынды: қалыптастырушы кезеңде эксперименттік және бақылау топтарының ақпараттық мәдениет деңгейлері арасында статистикалық тұрғыдан мәнді айырмашылық бар.

Талқылау. Эксперимент соңында алынған нәтижелер әрбір компонент бойынша эксперименттік топ оқушыларында айтарлықтай динамикалық өсудің орын алғанын көрсетеді. Әсіресе мотивациялық-құндылықтық компонент бойынша оқушылардың көрсеткіштері едәуір жақсарған: жоғары деңгейді бұрын 30%-ы байқатса, бақылау кезеңінде ол 65%-ды көрсеткен. Сәйкесінше төмен деңгейдегі оқушылар үлесі 35%-дан 11%-ға дейін азайған. Оған оқушылардың цифрлық құрылғыларға, платформаларға деген қызығушылықтарының басымдығы әсер етті деп пайымдаймыз. Себебі оқушылардың барлығы дерлік сабақтағы электронды ресурстармен орындалатын жұмыстарға, сондай-ақ сыныптан тыс шараларға жоғары белсенділікпен қатысқан. Үй тапсырмасын орындаудың өзіне оқушылардың ерекше ұмтылыстары оянғандығы олардың ертеңгі баяндауларынан байқалды. Когнитивтік компонент бойынша жоғары деңгей 30%, төмен деңгей 48% болса, бақылау кезеңінде ол көрсеткіш 52% және 18%-ға өзгерді. Бұл компонент бойынша оң өзгерістердің орын алуына оқу материалдарының цифрлық сүйемелденуі, интерактивті платформалармен орындалған тапсырмалар мен мультимедиялық таныстырылымдар әсер етті. Себебі оқушылар түрлі ақпарат көздерімен жұмыс жасап, оның түрлерін ажыратуды, ақпаратты іздеу, қолдану, ұсыну жолдарын меңгеруді күнделікті жүзеге асырды. Эксперимент соңында оқушылардың ақпарат түрлерімен бірлесе жұмыс жасау дағдысы бойынша жоғары деңгей 30%-ға артып, төмен деңгей 21%-ға кеміген. Біздің зерттеу нәтижелеріміз жарық көрген ғылыми зерттеулермен үндес келеді.

Chourio-Acevedo және басқалар ақпараттық сауаттылық құзыреттіліктер тобын қамтитын ХХІ ғасырдың қолданбалы дағдылары ретінде қарастыра отырып, ақпаратты іздеу, сыни бағалау, түсіну және тарату дағдыларын кез келген қоғам мүшесі меңгеруі тиіс екендігін және оның бастауыш мектеп жас кезеңінен бастап қалыптасуы тиістігін жазады. Сондай-ақ оның тиімді құралы ретінде онлайн-ресурстардың маңыздылығын атап өткен [10]. Осы тұрғыдан бұл зерттеу біздің ізденістік тақырыбымызбен тығыз байланысты. Электронды білім беру ресурстарының жүйелі, дұрыс қолданылу бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастыруды мүмкін ететіні туралы тұжырым жасаймыз.

Moreno-Morilla бастаған авторлар зерттеуінде бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық және цифрлық сауаттылығы ақпараттық орта мен ақпараттық тәжірибе алмасуда тиімді жүзеге асатыны жазылған [11]. Біздің зерттеуіміздегі ақпаратпен жұмыс жасау дағдысындағы өсу динамикасы да осыны көрсетеді.

Осылайша зерттеу нәтижелеріміз халықаралық зерттеу қорытындыларымен үндесіп, сәйкестік табады. Дұрыс ұйымдастырылып қолданылған заманауи білім беру ресурстары арқылы оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру тиімді жүзеге асады.

Қорытынды. Сонымен, біз зерттеу барысында ақпарат және мәдениет ұғымдарына түсініктерді қарастыра келіп, бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастырудың маңызын, белгілерін, жолдарын, компоненттері мен көрсеткіштерін және ақпараттық мәдениеттің қалыптасу деңгейлерін қарастырдық. Анықтаушы, қалыптастырушы және бақылау кезеңдерінен тұратын эксперименттік-тәжірибелік жұмыстар жүргіздік. Электронды білім беру ресурстарын оқу үдерісінде, үй тапсырмасын беруде, сондай-ақ сыныптан тыс жұмыс түрлерінде де кіріктіре дұрыс ұсыну арқылы электронды білім беру ресурстарының тиімділігін дәлелдей алдық. Алайда тақырып аса күрделі, ақпараттық мәдениетті қалыптастырудың өзге де түрлі жолдары бар, оларды дұрыс қолданудың психологиялық-педагогикалық, технологиялық ерекшеліктерін айқындау қажет, сондықтан алдағы уақытта бұл зерттеу мәселесі кең арналы зерттеумен өз жалғасын табуы тиіс деген ойдамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заңы (Редакция 01.01.2016 жылы берілген өзгертулер мен толықтырулармен) ИС. – 22.04.2016. URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319> (қол жеткізген күні: 10.12.2025)
- 2 Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> (қол жеткізген күні: 8.12.2025)
- 3 «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысы. URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827> (қол жеткізген күні: 6.12.2025)
- 4 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 2025 жылғы 5 қыркүйек. URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-zhasandy-intellekt-daurindegi-kazakstan-ozekti-maseleler-zhane-ony-tubegeyli-cifrluk-ozgerister-arkyly-sheshu-881957#> (қол жеткізген күні: 8.012.2025)
- 5 Калинин, Д.Ю. (2021). Электронные образовательные ресурсы как средство формирования информационной культуры младших школьников. Дисс.канд.пед.наук. – М.,183 с. URL: file:///C:/Users/user/Desktop/Elektronnye-obrazovatelnye-resursy-kak-sredstvo-formirovaniya-informatsionnoj-kultury-mladshih-shkolnikov_Kalinchenko-Dmitrij-YUrevich.pdf (қол жеткізген күні: 6.12.2025)
- 6 Оганов, А.А., Хангельдиева, И.Г. (2016). Теория культуры. – СПб: Лань. Планета музыки, 560 с. URL: <https://www.labirint.ru/books/545185/> (қол жеткізген күні: 6.12.2025)
- 7 Бекова, С.М. (2011). Ақпараттық мәдениет негіздері: оқу құралы / С.М. Бекова, Р.И. Якупова, Р.Н. Тастанбекова. – А.: Бастау, 232 б. URL: http://lib.ukgu.kz/olketanu/books/library/Akparattyk_madeniet_negizderi.pdf (қол жеткізген күні: 6.12.2025)
- 8 Библиотечная энциклопедия/ Рос. Гос. б-ка. - Изд-во РГБ «Пашков дом», 2007.-1300 с.: ил.
- 9 Uzunboyly et al. Teacher (2025). Training for Interactive Learning Tools and Determining Their Attitudes. / Zh.Belassarova, M. Yermekbayev, N.Shadiyeva, Zh.Zhamasheva, E.Uaidullakzy, S. Nurgali. RED. Revista de Educación a Distancia. Núm. 81, Vol. 25. Artíc. 3, 8-enero-2025. DOI: <http://dx.doi.org/10.6018/red.616831>
- 10 Chourio-Acevedo L., Köhler J., Coscarelli C., Gacitúa D., Proaño-Ríos V., González-Ibáñez R. (2024) Information literacy development and assessment at school level: a systematic review of the literature. //Learning, Culture and Social Interaction. 2404.19020. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2404.19020>
- 11 Moreno-Morilla C., Guzmán-Simón F., García-Jiménez E. (2021) Digital and information literacy inside and outside Spanish primary education schools. //Learning, Culture and Social Interaction, Volume 28, 00455, <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2020.100455>

References

1. Bilim turaly Qazaqstan Respublikasynyn 2007zhylgy 27 shildedegi № 319-III Zany (Redakcija 01.01.2016 zhyly berilgen ozgertuler men tolyqtyrularmen) IS. – 22.04.2016. URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319> (qol jetkizgen küni: 10.12.2025)

2. Qazaqstan Respublikasy zhalpy orta bilim berudin memlekettik zhalpyga mindetti standarty. Zhalpy bastauysh bilim. – A., 2018. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669> (qol jetkizgen küni: 8.12.2025)
3. «Cifrlıq Qazaqstan» memlekettik bagdarlamasyn bekitu turaly. Qazaqstan Respublikasy Ykimetinin 2017 zhylgy 12 zheltoqsandagy №827 kaulysy. (Pajdalanylgan merzimi: 20.07.2018) URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827> (qol jetkizgen küni: 6.12.2025)
4. Memleket basshysy Qasym-Zhomart Toqaevtyñ «Zhasandy intellekt dauirindegi Qazaqstan: ozekti maseleler zhane ony tybegejli cifrlıq ozgerister arqyly sheshu» atty Kazakstan halqyna Zholdauy. URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-qasym-zhomart-toqaevtyñ-kazakstan-halkyna-zholdauy-zhasandy-intellekt-dauirindegi-kazakstan-ozekti-maseleler-zhane-ony-tubegeyli-cifrlıq-ozgerister-arkyly-sheshu-881957#> (qol jetkizgen küni: 8.12.2025)
5. Kalinchenko, D.Ju. (2021). Jelektronnye obrazovatel'nye resursy kak sredstvo formirovaniya informacionnoj kul'tury mladshih shkol'nikov. Diss.kand.ped.nauk. – M., 183 s. URL: file:///C:/Users/user/Desktop/Elektronnye-obrazovatelnye-resursy-kak-sredstvo-formirovaniya-informatsionnoj-kul'tury-mladshih-shkolnikov_Kalinchenko-Dmitrij-YUrevich.pdf (qol jetkizgen küni: 6.12.2025)
6. Oganov, A.A., Hangel'dieva I.G. (2016). Teorija kul'tury. – SPb: Lan'. Planeta muzyki, 560 s. URL: <https://www.labyrinth.ru/books/545185/> (qol jetkizgen küni: 6.12.2025)
7. Bekova, S.M. (2011). Aqparattyq madeniet negizderi: oqu quraly / S.M. Bekova, R.I. Jakupova, R.N. Tastanbekova. – A.: Bastau, 232 b. URL: http://lib.ukgu.kz/olketanu/books/library/Akparattyk_madeniet_negizderi.pdf (qol jetkizgen küni: 6.12.2025)
8. Bibliotechnaja jenciklopedija/ Ros. Gos. b-ka. - Izd-vo RGB «Pashkov dom», 2007.- 1300 s.: il.
9. Uzunboyly et al. Teacher (2025). Training for Interactive Learning Tools and Determining Their Attitudes. / Zh.Belassarova, M. Yermekbayev, N.Shadiyeva, Zh.Zhamasheva, E.Uaidullakzy, S. Nurgali. RED. Revista de Educación a Distancia. Núm. 81, Vol. 25. Artíc. 3, 8-enero-2025. DOI: <http://dx.doi.org/10.6018/red.616831>
10. Chourio-Acevedo L., Köhler J., Coscarelli C., Gacitúa D., Proaño-Ríos V., González-Ibáñez R. (2024) Information literacy development and assessment at school level: a systematic review of the literature. //Learning, Culture and Social Interaction. 2404.19020. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2404.19020>
11. Moreno-Morilla C., Guzmán-Simón F., García-Jiménez E. (2021) Digital and information literacy inside and outside Spanish primary education schools. //Learning, Culture and Social Interaction, Volume 28, 00455, <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2020.100455>